



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ  
In the Name of Allah, the Compassionate the Merciful



# قضاوت شورایی

از دیدگاه فقه اهل بیت علیهم السلام

و مذاهب اربعه

سید محمد یعقوب موسوی (سنگلاخی)

## سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فرآوری اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالتذگی مراکز آموزشی و پژوهشی، در گرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

---

## فهرست

---

مقدمه	۱۳
فصل اول: مفاهیم و کلیات	۱۹
گفتار اول: مفاهیم	۱۹
الف) مفهوم و ماهیت قضا	۱۹
۱. مفهوم لغوی قضا	۲۰
۲. ماهیت و تعریف اصطلاحی قضا	۲۱
ب) مفهوم شورا	۳۵
ج) تعریف قضاوت شورایی	۳۹
۱. تعریف فقها	۳۹
۲. تعریف حقوق دانان	۴۴
۳. تعریف برگزیده	۴۵
گفتار دوم کلیات	۴۶
الف) اقسام قضاوت	۴۶
تقسیم قضاوت بر اساس خاستگاه آن	۴۹
قضاوت تحکیمی	۴۹
تعریف قضاوت تحکیمی	۴۹
تعریف فقهای مذهب اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۵۰
تعریف فقهای مذاهب اربعه	۵۲

- تعریف برگزیده ..... ۵۴
- مشروعیت و تصوّر قاضی تحکیم در زمان غیبت ..... ۵۵
- قضاوت غیر تحکیمی ..... ۵۷
- تقسیم قضاوت با توجه به اسلوب آن ..... ۵۸
- قضاوت فردی ..... ۵۸
- قضاوت جمعی ..... ۵۹
- ب) انواع قاضی ..... ۵۹
- انواع قاضی با توجه به منشأ مشروعیت آن ..... ۵۹
- قاضی معصوم ..... ۵۹
۱. قاضی منصوب به نصب خاص ..... ۶۰
۲. قاضی منصوب به نصب عام ..... ۶۰
۳. قاضی مأذون ..... ۶۱
۴. قاضی تحکیم ..... ۶۲
- انواع قاضی با توجه به محدوده ولایت آن ..... ۶۲
- قاضی دارای ولایت عامه ..... ۶۲
- قاضی دارای ولایت محدود ..... ۶۴
- انواع قاضی با توجه به تشریک در ولایت و عدم آن ..... ۶۴
- قاضی مستقل الولایه ..... ۶۵
- قاضی مشترک الولایه ..... ۶۵
- انواع قاضی بر اساس حقیقی یا حقوقی بودن شخصیت ..... ۶۵
- قاضی دارای شخصیت حقیقی ..... ۶۵
- ج) شورا در فقه اسلامی ..... ۶۶
- فصل دوم: مقتضای اصول لفظی و عملی در قضاوت شورایی ..... ۷۵
- گفتار اول: مقتضای اصول لفظی در قضاوت شورایی ..... ۷۵
- گفتار دوم: مقتضای اصول عملی در قضاوت شورایی ..... ۹۹

- فصل سوم: دیدگاه‌ها و ادله فقها درباره قضاوت شورایی در باب تحکیم \_\_\_\_\_ ۱۱۳
- گفتار نخست: دیدگاه و ادله قائلین به جواز \_\_\_\_\_ ۱۱۳
- الف) دیدگاه فقها \_\_\_\_\_ ۱۱۳
- ب) ادله و مستندات \_\_\_\_\_ ۱۱۷
۱. آیه تحکیم میان زوجین \_\_\_\_\_ ۱۱۷
۲. نحوه حکم قراردادن امیر مؤمنان علی علیه السلام و معاویه \_\_\_\_\_ ۱۱۹
۳. نیابت بودن قضاوت تحکیمی \_\_\_\_\_ ۱۲۳
۴. شباهت قضاوت تحکیمی به وکالت \_\_\_\_\_ ۱۲۴
۵. شباهت قضاوت تحکیمی به وصایت \_\_\_\_\_ ۱۲۵
- گفتار دوم: دیدگاه و ادله قائلین به عدم جواز \_\_\_\_\_ ۱۲۶
- الف) دیدگاه فقها \_\_\_\_\_ ۱۲۶
- ب) ادله و مستندات \_\_\_\_\_ ۱۲۷
۱. قاعده لزوم صدور مسبب واحد از سبب واحد \_\_\_\_\_ ۱۲۸
۲. ذات الاضافه بودن ولایت \_\_\_\_\_ ۱۲۹
۳. متفاوت بودن ماهیت قضاوت تحکیم از حکمیت \_\_\_\_\_ ۱۲۹
- گفتار سوم: ارزیابی \_\_\_\_\_ ۱۳۳
- فصل چهارم: دیدگاه‌ها و ادله فقها درباره قضاوت شورایی در غیر باب تحکیم \_\_\_\_\_ ۱۴۱
- گفتار نخست: دیدگاه و ادله قائلین به جواز \_\_\_\_\_ ۱۴۱
- دیدگاه فقها \_\_\_\_\_ ۱۴۱
- دیدگاه فقهای مذهب اهل بیت علیهم السلام \_\_\_\_\_ ۱۴۲
۱. علامه رحمته الله علیه در تحریر و ارشاد \_\_\_\_\_ ۱۴۲
۲. صاحب معالم رحمته الله علیه \_\_\_\_\_ ۱۴۳
۳. آیه الله گلپایگانی \_\_\_\_\_ ۱۴۴
۴. آیه الله فاضل لنکرانی \_\_\_\_\_ ۱۴۵
- دیدگاه فقهای مذاهب اربعه \_\_\_\_\_ ۱۴۵
۱. دیدگاه فقهای حنفی \_\_\_\_\_ ۱۴۵

۱۴۶. ۲. دیدگاه فقهای مالکی \_\_\_\_\_
۱۴۸. ۳. دیدگاه فقهای شافعی \_\_\_\_\_
۱۴۸. الف) دیدگاه شربینی \_\_\_\_\_
۱۴۸. ب) دیدگاه نووی \_\_\_\_\_
۱۴۹. ج) دیدگاه عمر بن علی بن احمد نحوی \_\_\_\_\_
۱۵۰. ۴. دیدگاه فقهای حنبلی \_\_\_\_\_
۱۵۱. ادله و مستندات \_\_\_\_\_
۱۵۱. ظهور ادله قضا \_\_\_\_\_
۱۵۳. کثرت اختلاف در اجتهاد \_\_\_\_\_
۱۵۶. قاعده صدور مسبب واحد از سبب واحد \_\_\_\_\_
۱۵۷. ذات الاضافه بودن ولایت \_\_\_\_\_
۱۶۱. لزوم تقلید مجتهد در قضاء از مجتهد دیگر \_\_\_\_\_
۱۶۲. انفرادی بودن امر قضاوت \_\_\_\_\_
۱۶۸. گفتار دوم: دیدگاه و ادله نفوذ قضاوت شورایی \_\_\_\_\_
۱۶۹. الف) دیدگاه فقها \_\_\_\_\_
۱۶۹. دیدگاه فقهای مذهب اهل البیت علیهم السلام \_\_\_\_\_
۱۶۹. ۱. محقق حلی رحمته الله علیه \_\_\_\_\_
۱۷۰. ۲. علامه رحمته الله علیه در قواعد \_\_\_\_\_
۱۷۱. ۳. فخر المحققین رحمته الله علیه \_\_\_\_\_
۱۷۲. شهید اول رحمته الله علیه در دروس \_\_\_\_\_
۱۷۲. ۴. فاضل هندی رحمته الله علیه \_\_\_\_\_
۱۷۳. ۵. صاحب مفتاح الکرامة رحمته الله علیه \_\_\_\_\_
۱۷۳. ۶. صاحب جواهر رحمته الله علیه \_\_\_\_\_
۱۷۵. ۷. شیخ انصاری رحمته الله علیه \_\_\_\_\_
۱۷۶. ۸. مرحوم تبریزی \_\_\_\_\_
۱۷۷. ۹. موسوی اردبیلی رحمته الله علیه \_\_\_\_\_

- دیدگاه فقهای مذاهب اربعه ..... ۱۷۸
۱. دیدگاه فقهای مذهب حنفی ..... ۱۷۸
- یکم. دیدگاه ابن سمنانی ..... ۱۷۸
- دوم. دیدگاه فتاوی الهندیة ..... ۱۷۹
۲. دیدگاه فقهای مذهب مالکی ..... ۱۷۹
۳. دیدگاه فقهای مذهب شافعی ..... ۱۸۰
۴. دیدگاه فقهای مذهب حنبلی ..... ۱۸۱
- ب) ادله و مستندات ..... ۱۸۲
۱. نیابت بودن قضا ..... ۱۸۲
۲. عموم ادله ..... ۱۸۴
۳. اضبط و اوثق بودن در حکم ..... ۱۸۵
۴. جواز تشریک در شهادت ..... ۱۸۸
۵. اولویت جواز تشریک در ولایت عظمی یا تشبیه به آن ..... ۱۸۹
۶. شباهت قضاوت به وکالت ..... ۱۹۱
۷. شباهت قضاوت به وصایت ..... ۱۹۳
۸. تحکیم شورایی در حکمیت میان زوجین ..... ۱۹۵
۹. موافقت با اصل ..... ۱۹۶
- گفتار سوم: ارزیابی ..... ۲۰۱
- فصل پنجم: نحوه انتخاب و ترکیب اعضا و نحوه صدور رأی در قضاوت شورایی** ..... ۲۰۹
- گفتار نخست: دیدگاه فقه در انتخاب اعضا در قضاوت شورایی ..... ۲۰۹
- الف) در فرض وجود حکومت اسلامی ..... ۲۱۰
- ب) در فرض عدم وجود حکومت اسلامی و وجود حاکم شرع ..... ۲۱۴
- ج) در فرض عدم وجود حکومت اسلامی و نبود حاکم شرع ..... ۲۱۷
- گفتار دوم: نحوه ترکیب اعضا در قضاوت شورایی ..... ۲۱۸
- الف) لزوم استجماع شرایط قضاوت در تمام اعضا ..... ۲۱۸
- ادله و مستندات ..... ۲۱۹



- موافق احتیاط بودن ..... ۲۱۹
- قبیح تصدی ولایات و افعال در صورت عدم اهلیت ..... ۲۱۹
- پذیرش مبنای عدم جواز و نفوذ قضاوت فاقد شرط ..... ۲۲۰
- ب) لزوم استجماع شرایط قضاوت در برخی از اعضا ..... ۲۲۱
- ج) کفایت افراد متخصص غیر مجتهد ..... ۲۲۳
۱. دیدگاه فقها درباره اشتراط اجتهاد در قاضی ..... ۲۲۳
- دیدگاه فقهای مذهب اهل بیت علیهم السلام ..... ۲۲۳
- دیدگاه فقهای مذاهب اربعه ..... ۲۳۰
۲. مستندات کفایت افراد متخصص در قضاوت شورایی ..... ۲۳۱
- مستندات اشتراط صفت اجتهاد در قاضی ..... ۲۳۱
- یکم. معیار بودن «حکم به حق و عدل» در قضاوت ..... ۲۳۲
- دوم. اطلاق معتبره ابی خدیجه ..... ۲۳۲
- سوم. اطلاق صحیحه حلبی ..... ۲۳۷
- چهارم. مجتهد نبودن قضات عصر پیامبر صلی الله علیه و آله ..... ۲۳۹
- پنجم. صحیحه جمیل بن دراج ..... ۲۴۱
- ششم. امکان قضاوت بر اساس فتوای غیر ..... ۲۴۲
- مستندات جواز و نفوذ حکم قاضی غیر مجتهد با فرض اشتراط اجتهاد در قاضی ..... ۲۴۳
- یکم. نصب قاضی غیر مجتهد از جانب حاکم شرع ..... ۲۴۳
- دوم. توکیل قاضی غیر مجتهد از جانب فقیه جامع الشرایط ..... ۲۴۵
- سوم. قضاوت غیر مباشر توسط ولی فقیه ..... ۲۴۸
- چهارم. نصب یا اذن قاضی مأذون از باب حکم ثانوی ..... ۲۴۹
- ه) عضویت زنان در ترکیب شورا ..... ۲۴۹
- دیدگاه فقها درباره شرط مرد بودن در قاضی ..... ۲۵۰
۱. دیدگاه فقهای مذهب اهل بیت علیهم السلام ..... ۲۵۰
۲. دیدگاه فقهای مذاهب اربعه ..... ۲۵۱
- ادله و مستندات عضویت زنان در ترکیب شورا ..... ۲۵۲

- مستندات جواز قضاوت زنان \_\_\_\_\_ ۲۵۲
۱. اطلاق مقبوله و سایر ادله ولایت فقیه و الغای خصوصیت از معتبره  
ابی خدیجه \_\_\_\_\_ ۲۵۲
۲. اطلاق آیات دال بر بما انزل الله بودن حکم \_\_\_\_\_ ۲۵۳
۳. قاعده اشتراک مکلفین در احکام \_\_\_\_\_ ۲۵۳
۴. تمسک به اصالة الإباحه و اصالة الجواز \_\_\_\_\_ ۲۵۴
۵. اصل قابلیت قابل \_\_\_\_\_ ۲۵۵
۶. جواز نمایندگی زنان در مجلس قانون‌گذاری جمهوری اسلامی \_\_\_\_\_ ۲۵۶
۷. قیاس به جواز شهادت زنان \_\_\_\_\_ ۲۵۶
- مستندات و راه‌های جواز و نفوذ قضاوت زنان با فرض اشتراط مرد بودن در قاضی ۲۵۷
- گفتار سوم: دیدگاه و ادله فقها در نحوه صدور رأی در قضاوت شورایی \_\_\_\_\_ ۲۶۲
- صدور رأی اجماعی \_\_\_\_\_ ۲۶۲
- الف) عدم صدق قضاوت شورا، در صورت مخالفت برخی از اعضا \_\_\_\_\_ ۲۶۳
۱. موافقت با احتیاط \_\_\_\_\_ ۲۶۳
۲. قدر متیقن در مسأله \_\_\_\_\_ ۲۶۴
۳. مقتضای اصل \_\_\_\_\_ ۲۶۴
- ب) موافقت رأی اعلم \_\_\_\_\_ ۲۶۴
۱. فرازی از مقبوله عمر بن حنظله \_\_\_\_\_ ۲۶۴
- موثقه داود بن حصین \_\_\_\_\_ ۲۶۵
- خبر موسی بن اکیل \_\_\_\_\_ ۲۶۶
- ج) کفایت رأی اکثریت \_\_\_\_\_ ۲۶۸
۱. نیابت بودن قضا \_\_\_\_\_ ۲۶۸
۲. دشوار بودن رسیدن به اجماع و تشخیص اعلم \_\_\_\_\_ ۲۶۹
- د) ارزیابی \_\_\_\_\_ ۲۷۰
- نتیجه‌گیری \_\_\_\_\_ ۲۷۳
- کتابنامه \_\_\_\_\_ ۲۸۳

---

## مقدمه

---

در عصر حاضر هم‌زمان با پیشرفت دانش، صنعت و تکنولوژی، دعاوی و نزاع‌های ناشی از زندگی در سایه این پیشرفت، بسیار پیچیده شده است؛ تا جایی که حل و فصل آن از عهده یک فرد خارج است و نیاز به عقل جمعی دارد و گاه تخصص در چند دانش دیگر را می‌طلبد. این در حالی است که در سایه همین پیشرفت‌ها فقه نیز گسترش یافته و فروعات متعدد و ابوابی به آن افزوده شده است که جا دارد خود این دانش هم تخصصی شود و هر شخصی نسبت به یک باب از فقه متخصص گردد.

یکی از راه‌های برخورداری از عقل جمعی بهره‌جستن از مجموعه‌ای از متخصصین در دانش‌های مرتبط با قضاوت و به کارگیری در قضاوت شورایی است. قضاوت شورایی به گونه‌های مختلفی از قضاوت جمعی اطلاق شده و به کار رفته است. مانند قضاوت توسط چند قاضی و صدور حکم بر اساس اتفاق نظر همه یا اکثران‌ها یا صدور حکم توسط رئیس شورا یا یکی از اعضا، با موافقت همه یا اکثریت اعضا، و نیز قضاوت توسط شورا به مثابه شخص حقوقی و صدور حکم توسط شورا به عنوان شخص حقوقی در صورت موافقت اکثر اعضا یا همه آن‌ها یا مشورت قاضی با کارشناسان و سایر قضات پیش از صدور حکم.

بحث قضاوت شورایی ریشه‌ای دیرینه در فقه دارد و در برخی از فتاوی علمای در ارتباط با جواز و عدم جواز آن مطالبی بیان شده است؛ به طور مثال، در فقه شیعه در شرائع الاسلام محقق حلی،<sup>۱</sup> قواعد علامه حلی،<sup>۲</sup> ارشاد الازدهان<sup>۳</sup> و شروح و حواشی بر این‌ها<sup>۴</sup> و همین‌طور کتاب الدروس الشرعية شهید اول<sup>۵</sup> در ذیل جواز نصب دو قاضی در بلد واحد از آن سخن به میان آمده است. از فقهای معاصر، شیخ جعفر سبحانی در نظام القضاء والشهادة<sup>۶</sup> و مرحوم موسوی اردبیلی،<sup>۷</sup> در فقه القضاء بحث نسبتاً مبسوطی را در این رابطه ارائه داده‌اند. فقهای اهل سنت نیز از آن سخن گفته‌اند. برخی آن را جایز شمرده و برخی هم جایز ندانسته‌اند.

در کتاب‌هایی همچون مغنی المحتاج،<sup>۸</sup> حاشیه دسوقی،<sup>۹</sup> فتاوی الهندیة،<sup>۱۰</sup> و... از آن سخن به میان آمده است.

وهبة الزحیلی در باب قضاء کتاب «الفقه الاسلامی وادلته» تحت عنوان «اسلوب القضاء الفردي والجماعي» از آن بحث کرده و متذکر شده است که فقهای حنفی مذهب و بعضی از حنابله و شافعیه آن را پذیرفته و

۱. جعفر بن حسن حلی (محقق حلی)، شرائع الاسلام، ج ۴، ص ۶۲.
۲. حسن بن یوسف حلی (علامه حلی)، قواعد الاحکام، ج ۳، ص ۴۴۲.
۳. حسن بن یوسف حلی (علامه حلی)، ارشاد الازدهان، ج ۲، ص ۳۹.
۴. محمد حسن نجفی (صاحب جواهر) جواهر الکلام، ج ۴۰، ص ۶۰ و سید محمد جواد بن محمد حسینی عاملی، مفتاح الکرامه، ج ۱۰، ص ۱۲.
۵. محمد بن مکی عاملی (شهید اول)، الدروس الشرعية، ج ۲، ص ۶۷.
۶. جعفر سبحانی، نظام القضاء والشهادة، ج ۱، ص ۱۶۸.
۷. سید عبدالکریم موسوی اردبیلی، فقه القضاء، ج ۱، ص ۲۲۱.
۸. محمد بن احمد الشربینی، مغنی المحتاج، ج ۶، ص ۲۶۹.
۹. محمد بن احمد دسوقی، حاشیه الدسوقی علی شرح الکبیر، ج ۴، ص ۱۳۴.
۱۰. نظام برهان پورو همکاران، فتاوی الهندیة، ج ۳، ص ۳۱۷.

در عین حال برخی نیز چنین قضاوتی را ممنوع دانسته‌اند.<sup>۱</sup>  
 عبدالکریم زیدان استاد دانشگاه بغداد هم در کتاب *نظام القضاء في الشريعة الاسلامية*، بحث *تعدد القضاة في البلد الواحد*،<sup>۲</sup> آن را مورد بحث و مذاقه قرار داده است.

اما سخنان فقهای گذشته، اولاً درباره تشریک در قضا است و از برخی از آن‌ها به طور ضمنی جواز یا عدم جواز قضاوت شورایی استفاده می‌شود. ثانیاً در حد چند سطر است و وافی به مطلوب نیست. سخنان فقهای معاصر هم اولاً بسیار فشرده است. ثانیاً مقارنه میان فقه مذاهب خمس در آن دیده نمی‌شود. ثالثاً قضاوت شورایی یک شخص حقوقی در آن بحث نشده است و رابعاً به همه جوانب بحث در آن‌ها پرداخته نشده است.

اخیراً پژوهش‌های مستقلی درباره قضاوت شورایی، طبق دیدگاه فقه شیعه و نیز اهل سنت یا مقارنه میان حقوق و یکی از این دو فقه انجام شده است که در ذیل به بعضی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. القضاء الجماعی والقضاء الفردي، نوشته عبدالعزیز بن سعد الدغیثر؛<sup>۳</sup>
۲. قضاوت شورایی در فقه و حقوق، نگارش منصور امیرزاده جیرگلی؛<sup>۴</sup>
۳. تعدد قاضی در تحقق عدالت کیفری، نگارش فرزاد علی زاده؛<sup>۵</sup>
۴. بررسی فقهی - حقوقی قضاوت جمعی، پژوهش محمد علی حاجی‌ده‌آبادی و سیف‌الله محمدی نسب.<sup>۶</sup>

۱. وهبة الزحيلي، الفقه الاسلامي وادلته، ج ۸، ص ۶۲۴۸.

۲. عبدالکریم زیدان، نظام القضاء في الشريعة الاسلامية، ص ۷۱- ۷۷.

۳. المنشور في شبكة الالوكة.

۴. مقاله فصلنامه تخصصی پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، شماره ۹، ۱۳۸۶.

۵. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران، ۱۳۹۰.

۶. مقاله مجله علمی پژوهشی حقوق اسلامی شماره ۳۰، پاییز ۱۳۹۰.

### ۵. قضاوت شورایی از دیدگاه فقه امامیه.<sup>۱</sup>

این پژوهش‌ها نسبت به پژوهش‌های دیگر مزیت‌هایی دارند؛ اما باز وافی به مطلوب نبوده و اشکالاتی دارند؛ زیرا اولاً در آن‌ها به همه جوانب بحث؛ نظیر نحوه گزینش، به کارگیری، ترکیب اعضا، نحوه صدور رأی و امثال آن پرداخته نشده است. ثانیاً در آن‌ها قضاوت شورایی یک شخص حقوقی و اسناد حکم به شورا مورد بحث قرار نگرفته است ثالثاً در آن‌ها مقارنه میان فقه مذهب اهل بیت علیهم السلام با مذاهب اربعه دیده نمی‌شود.

بنا بر آنچه گفته شد، بحث از قضاوت شورایی از دیدگاه فقه اهل بیت علیهم السلام و مذاهب اربعه ضروری است؛ زیرا اولاً بحث مقارنه میان فقه اهل بیت علیهم السلام و اهل سنت صورت نگرفته است. ثانیاً برخی از فقها، قضاوت شورایی را نپذیرفته‌اند و در عین حال، برخی آن را به صورت مطلق نافذ دانسته‌اند. برخی هم قائل به تفصیل شده و در پاره‌ای از موارد جواز آن را پذیرفته‌اند. شماری از علما و حقوق‌دانان اهل سنت نیز قائل به جواز قضاوت شورایی شده‌اند. ثالثاً بحث فقهی عمیقی برای بررسی و مذاقه در همه جوانب مسأله انجام نشده است. رابعاً قضاوت تا کنون بحث و بررسی نشده است.

به طور مثال، درباره نحوه انتخاب و ترکیب اعضا و نحوه صدور رأی و امثال آن تا کنون پژوهش درخوری انجام نشده است.

منظور از قضاوت شورایی که پژوهش حاضر در صدد اثبات آن است، صدور حکم توسط شورایی است که متشکل از چند قاضی باشد. در اینگونه قضاوت، صدور حکم بر اساس رأی اکثریت یا اتفاق آرا، شرط

۱. نگارنده، قضاوت شورایی از دیدگاه فقه امامیه، مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام، ۱۴۰۰ش.

نفوذ حکم است که توسط کسی لحاظ می‌گردد که اذن قضاوت می‌دهد یا نصب می‌کند. مشروعیت و عدم مشروعیت اینگونه قضاوت در باب تحکیم و غیر تحکیم؛ یعنی به مثابه قاضی منصوب و مأذون از جانب حاکم شرع، در این پژوهش بحث می‌شود. همچنین در این پژوهش از نحوه‌گزینش، ترکیب و صدور رأی اعضا بحث خواهد شد. این پژوهش به‌طور ضمنی درباره قضاوت قضات متعدد و نحوه صدور رأی آن‌ها نیز بحث خواهد کرد؛ زیرا هر چند با قضاوت شورا متفاوت است، اما در محاورات عرفی به آن نیز قضاوت شورایی اطلاق می‌شود و همان‌گونه که اشاره شد، در قضاوت شورایی، شورا دارای شخصیت حقوقی بوده و رأی، منتسب به اوست، اما در قضاوت قضات متعدد، رأی به رئیس شورا یا قاضی‌ای که اول حکم می‌کند یا اعلم قضات، نسبت داده می‌شود و موافقت همه اعضا یا اکثریت آن‌ها شرط نفوذ حکم است.

رسیدن به نظریه‌ای درست و اساسی درباره قضاوت شورایی و به کارگیری اعضا و نحوه صدور رأی در آن با مطالعات عمیق و گسترده تطبیقی و مقارنه‌ای میان فقه شیعه، اهل سنت و برجسته‌نمودن نقاط قوت و ضعف نظریه‌های ارائه‌شده در ارتباط با قضاوت شورایی و نحوه به کارگیری اعضا و صدور رأی، از اهداف این پژوهش بوده است.

اثبات صدور حکم قضا توسط خود شورا به مثابه یک شخص حقوقی و نه اعضای آن، از دیدگاه فقه اهل بیت علیهم‌السلام و مذاهب اربعه و نحوه ترکیب اعضا و صدور رأی در آن، از نوآوری‌ها و نظریه‌پردازی‌های این پژوهش است.

روش تحقیق در این پژوهش، تحلیلی-توصیفی، بر اساس مبانی

پذیرفته شده در دانش فقه و به روش گردآوری اطلاعات با استفاده از کتابخانه‌های تخصصی و نمایه‌هاست. در عین حال از کتابخانه‌های الکترونیکی، و جست‌وجوهای اینترنتی نیز استفاده شده است.

این پژوهش محدودیت زمانی و مکانی ندارد و از زمان پدید آمدن فقه در هر نقطه‌ای از جهان، قضاوت شورایی را بحث و بررسی می‌کند، ولی قلمرو موضوعی این تحقیق، فقه امامیه، حنفیه، مالکیه، شافعیه و حنبلیه است.

در خاتمه از دو استاد محترم، حضرات آیات شیخ علی سائلی و شیخ جواد حبیبی تبار و دو ارزیاب محترم و مسؤولان و دست اندرکارانی که در نگاشتن این پژوهش نقش داشته و ما را یاری کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنم و برای سلامتی و تعجیل ظهور یگانه منجی عالم، حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه، و سلامتی و طول عمر امام خامنه‌ای علیه السلام دعا می‌کنم و به روح بلند امام راحل علیه السلام و سایر مراجع و علما و شهدایی که در رساندن میراث اهل بیت علیهم السلام به ما نقش داشته‌اند، درود و رحمت می‌فرستم.

السلام علی من اتبع الهدی

سید محمد یعقوب موسوی [سنگلاخی]

جامعة المصطفی صلی الله علیه و آله العالمیه

۱۴۰۲/۵/۱ ش برابر ۲۳ / محرم ۱۴۱۵ ق